

widywane trendy zakładają, że w układach międzynarodowych nie dojdzie do większych przetasowań sił, w konsekwencji czego jeszcze bardziej osłabną trendy rozwojowe mocarstwowości globalnej RFN (dotyczy to głównie czynnika demograficznego, wykazującego wyraźnie ujemną dynamikę rozwojową). Pogłębi się prawdopodobnie dystans dzielący RFN od współczesnych supermocarstw (których liczba może się zwiększyć) co jeszcze bardziej zrówna sytuację RFN z innymi państwami w systemie EWG. Na osłabienie światowej pozycji mocarstwowej RFN może — choć nie musi — wpłynąć układ mocarstwowości strukturalnej, który aktualnie cechuje się raczej pogłębianiem się luki technologicznej wobec USA i Japonii. Natomiast w Europie Zachodniej istnieją duże szanse na wzmocnienie przewagi strukturalnej RFN.

Jakie implikacje polityczne mogą wywoływać ewentualne zmiany. Z góry trzeba oczywiście podkreślić, że nie ma tutaj tak często sugerowanej automatycznej zależności między obu wielkościami, tzn. siłą gospodarczą jako głównym instrumentem polityki a mocarstwową pozycją polityczną. Wynika to zarówno z kompleksowego charakteru fenomenu mocarstwowości, z którego obserwujemy tylko dwie — wprawdzie ważne — wielkości. Przy kompleksowości, a więc i wieloprzyczynowości zjawisk, nawet prawdziwe przesłanki mogą prowadzić do nieprawdziwych wniosków. Studium W. Felda co prawda doskonale ukazało brak skuteczności polityki zjednoczeniowej RFN, tym niemniej pozostawił — z tych samych metodologicznych racji — otwarte zagadnienie przyszłego kształtu tego problemu. Szczególnie dużo będzie zależało od tego, jakim celem politycznym ta siła gospodarcza ma służyć. Zdając sobie z tego sprawę, że istnieją pewne ograniczenia, politycy i działacze gospodarczy z RFN będą szukali możliwości zajęcia pośredniej pozycji między supermocarstwami, zachowując równocześnie dużo niezależności, która pozwoli wykorzystywać własną siłę gospodarczą w sferze politycznej. W jakim stopniu będzie to możliwe — a swoista nerwowość polityki zagranicznej RFN pokazuje, że nie jest to zadanie łatwe — pokażą dopiero konkretne efekty oraz czas.

ZDZISŁAW NOWAK

WPLYW REPUBLIKI FEDERALNEJ NIEMIEC NA STABILIZACJĘ KONIUNKTURY W KRAJACH EWG

Wchodząc w skład Europejskiej Wspólnoty Gospodarczej RFN była już krajem gospodarczo ustabilizowanym, z największym wśród krajów EWG potencjałem ekonomicznym i — ogólnie rzecz biorąc — miała najkorzystniejsze perspektywy rozwoju. RFN miała już za sobą powojenne trudności odbudowy i przebudowy struktury gospodarczej, co w decydującym stopniu było efektem pracowitości, dyscypliny i sprawności organizacyjnej społeczeństwa, uzupełnianych przez sprzyjający rozwojowi system ekonomiczny, oparty na zasadach liberalnej społecznej gospodarki rynkowej.

Spółeczna gospodarka rynkowa, wprowadzana stopniowo po drugiej wojnie światowej, zapewniała rozwój przedsiębiorczości według zasad regulowanego przez państwo wolnego rynku. Regulowanie to miało za główny cel uchronić rynek przed nawrotem monopolizacji w tradycyjnej formie tworzenia karteli i nadmiernej centralizacji, co usankcjonowano w RFN w formie ustawowej od początku 1958 r. Zasady społecznej gospodarki rynkowej odnosiły się nie tylko do respektowania konkurencji, ale miały także zapewnić odpowiednie miejsce głównym siłom społecznym kraju w produkcji i podziale drogą tworzenia systemu współdziałania pracowników najemnych w zarządzaniu przedsiębiorstwami oraz w formie polityki fiskalnej, wpływającej na regulowanie dochodów w kierunku ich spłaszczenia i na mobilizację środków w celu finansowania powszechnego zabezpieczenia społecznego¹.

W okresie wejścia do Wspólnego Rynku RFN była państwem zmodernizowanym ekonomicznie, politycznie i pod względem zabezpieczenia społecznego ludności w stopniu nie mniejszym niż pozostałe kraje EWG. Osiągała 37⁰/₀ produkcji globalnej sześciu państw EWG, dysponowała nowoczesną techniką i technologią, spójną polityką przemysłową, dojrzałą strukturą społeczeństwa oraz dobrą społeczną i techniczną organizacją pracy. Miała najwyższą w EWG stopę wzrostu produkcji, drugie miejsce po Holandii pod względem wielkości stopy inwestycji, najszybszy w EWG wzrost konsumpcji, ustabilizowany pieniądz, zrównoważony bilans płatniczy, a także największy udział bezwzględny amerykańskich inwestycji bezpośrednich w EWG „szóstki”².

RFN górowała więc dość wszechstronnie nad pozostałymi państwami EWG, odczuwającymi co najmniej odcinkowe trudności gospodarcze i społeczne: we Francji występowała znaczna inflacja oraz trudności równoważenia bilansu płatniczego, zaś Belgia, Irlandia, Francja i Włochy miały trudności w równoważeniu budżetu państwowego, w innych państwach wystąpiły kłopoty z zapewnieniem spokoju społecznego³.

Gospodarka RFN była najbardziej dojrzała z punktu widzenia spełniania ogólnych celów Wspólnego Rynku, sformułowanych w układzie rzymskim z 25 marca 1957 r. oraz celów szczegółowych, wynikających z postanowień władz EWG w okresie realizacji poszczególnych zadań tego ugrupowania integracyjnego⁴, zarówno gdy obejmowało w 1958 r. tylko sześć państw, jak i obecnie w 1986 r., zrzeszając dwanaście krajów zachodnioeuropejskich i około sześćdziesięciu państw stowarzyszonych z EWG.

RFN zdobyła przodującą pozycję gospodarczą nie tylko w stosunku do państw EWG, ale i w skali światowej, plasując się w latach 1960 - 1973 na drugim miejscu po Japonii pod względem efektywności ekonomicznej, wyrażonej przez realną stopę wzrostu produktu narodowego

¹ Por. J. Eick, *Wie man eine Volkswirtschaft ruinieren kann*. Frankfurt 1974, ss. 88 - 104.

² Por. „Survey of Current Business”, sierpień 1959.

³ Por. *OECD Economic Growth 1960 - 1970*. Paryż 1966, ss. 92 - 95 oraz „Revue du Marché Commun” nr 292/1985, s. 604.

⁴ Por. J. Rutkowski, *EWG a międzynarodowy ruch kapitału*. Warszawa 1969, s. 23 i n.

brutto podzielonego przez stopę bezrobocia i stopę inflacji. Wprawdzie w latach 1973 - 1983 dynamizm rozwojowy RFN nieco osłabł, ale mimo to miała ona czwartą pozycję w świecie pod względem efektywności ekonomicznej, utrzymując się za Japonią, Norwegią (kraj naitowy) i Austrią, ale znacznie przed państwami członkowskimi EWG. Tak dobre miejsce w EWG i w świecie zawdzięcza RFN przede wszystkim korzystnemu kształtowaniu się takich wskaźników jak niska (do 1980 r.) stopa bezrobocia, niska stopa inflacji i zadowalające tempo wzrostu produkcji globalnej. Korzystnie dla RFN kształtowały się także takie wielkości jak saldo transakcji bieżących z zagranicą, saldo bilansu płatniczego, a w szczególności wysoko dodatnie saldo bilansu handlowego⁵. Zadowalający (to znaczy umiarkowany) poziom miał także wzrost długu publicznego w RFN w stosunku do innych państw EWG. Zapewniało to bez przerwy od 1958 r. przodującą pozycję RFN we Wspólnym Rynku, w którym przypadła jej rola lokomotywy dla dynamiki gospodarczej w tym regionie państw zintegrowanych. RFN zachowała tę rolę mimo przeżywania w latach 1980 - 1983 czteroletniej stagnacji produktu społecznego brutto i spożycia, przy wzroście stanu bezrobocia z około 4⁰/₀ w 1980 r. do 9⁰/₀ w 1983 r. w stosunku do ogólnej liczby pracowników najemnych.

Jest godne odnotowania, że RFN realizuje swe cele polityki gospodarczej bez wchodzenia na teren działania pozostałych partnerów EWG i bez szkodenia ich interesom, gdyż RFN wybrała i rozwinęła takie pola działania i weszła w takie szczeliny gospodarki światowej, że może współpracować, a nie koniecznie konkurować z państwami członkowskimi EWG. Na tej podstawie mogła RFN w okresie załamania koniunktury w latach 1974 - 1975 i 1980 - 1982 znaleźć ujście dla nadprodukcji w większym stopniu na rynkach państw trzecich niż na rynkach krajów członkowskich EWG, z którymi i tak (oprócz Holandii i Irlandii) miała z reguły dodatnie saldo obrotów towarowych. Nie pogarszała tym samym ich sytuacji w zastoju produkcji i w stanie bezrobocia⁶, a zatem ułatwiała im wyjście z kryzysu, co było zgodne z zasadami polityki koniunkturalnej przyjętej w EWG.

Niekonkurencyjność oraz znaczna komplementarność gospodarki RFN w stosunku do pozostałych krajów EWG wynikała z konsekwentnego przestrzegania jako głównych dziedzin specjalizacji gospodarczej RFN w ramach Wspólnego Rynku następujących gałęzi przemysłu:

— przemysł chemiczny: chemikalia przemysłowe (przede wszystkim związki chemiczne), tworzywa i włókna syntetyczne, barwniki, farby i produkty petrochemii;

— przemysł maszynowy: obrabiarki do metali, maszyny rolnicze specjalnego przeznaczenia i sprzęt do transportu zakładowego;

⁵ Por. *Die wirtschaftliche Leistung ausgewählter Länder in den siebziger Jahren*. Wiedeń, CA IV, 1983, ss. 3 - 10.

⁶ Por. *Statistische Beihefte zu den Monatsberichten der Deutschen Bundesbank*, Reihe 3, *Zahlungsbilanzstatistik*, różne numery z lat 1968 - 1985 i Reihe 4, *Saisonbereinigte Wirtschaftszahlen*, różne numery z lat 1970 - 1985. Stopa bezrobocia w RFN utrzymywała się w latach 1983 - 1985 na stałym poziomie przeszło 9⁰/₀ ogólnej liczby pracowników najemnych.

— przemysł elektroniczny: urządzenia telekomunikacyjne, podzespoły elektroniczne i elektroniczny sprzęt powszechnego użytku;

— przemysł środków transportu: samochody osobowe, autobusy i niektóre typy statków;

— sprzęt precyzyjny: aparatura laboratoryjna, artykuły fotograficzne i filmowe;

— przemysł żelaza i stali: stopy stali wysokiej jakości, stal specjalnego przeznaczenia.

Wszystkie te gałęzie wymagają pracy wysoko wykwalifikowanej i oparte są na nowoczesnych procesach technologicznych. Wynika z tego przodująca rola RFN w EWG jako państwa przemysłowego, przechodzącego od początku lat osiemdziesiątych do stadium postindustrialnego z przewagą sektora usług w ogólnej strukturze gospodarki⁷.

RFN osiągnęła wysoką pozycję w wiodących gałęziach przemysłu dzięki długookresowo najwyższej w EWG stopie i masie akumulacji w przemyśle, co doprowadziło między innymi do silnej koncentracji kapitału, mimo wspólnorynkowych i krajowych ustaw wymagających przestrzegania zasady konkurencji. W głównych gałęziach przemysłu działa piętnaście największych przedsiębiorstw z obrotami przekraczającymi w 1984 r. 18 mld marek; na nie przypadało blisko dwie trzecie obrotów handlowych w tych gałęziach. Ogółem na nowoczesne gałęzie przemysłu, do których zalicza się przemysł chemiczny, maszynowy, samochodowy i elektrotechniczny przypadało w 1984 r. 46% z ogólnej liczby 6,85 mln osób zatrudnionych w przemyśle i 43% z sumy 1 398 mld marek obrotów osiągniętych przez cały przemysł⁸.

Przedsiębiorcy zachodni Niemcy starają się sprostać wyzwaniom rozwojowym wprowadzając innowacje oraz racjonalizując technikę i organizację pracy, aby wytwarzać nowoczesne wyroby, zwłaszcza elektroniczne, równie tanio jak Japończycy. W rezultacie tych poczynań przedsiębiorstwa RFN osiągają względnie wyższą niż w innych krajach przemysłowych stopę zysku i znacznie większe możliwości akumulacji kapitału, dające podstawę modernizacji wyposażenia przedsiębiorstw, podnoszenia wydajności pracy i konkurencyjności wyrobów wobec zagranicy. O międzynarodowej sile konkurencyjnej przodujących gałęzi przemysłu świadczy fakt, że w latach 1980 - 1985 ponad 78% całego eksportu z RFN pochodziło ze sprzedaży artykułów chemicznych, pojazdów drogowych i nowoczesnych urządzeń inwestycyjnych, zwłaszcza przyrządów elektronicznych i medycznych. Wartość całego eksportu towarowego RFN (bez obrotów tranzytowych) wyniosła w 1985 r. 537 mld marek, czyli 28% produktu narodowego brutto⁹.

⁷ Por. S. Miklaszewski, *Przeobrażenia strukturalne gospodarki RFN a kryzys gospodarczy lat siedemdziesiątych*. „Przegląd Stosunków Międzynarodowych” nr 2 - 3/1985, s. 82.

⁸ Por. „Profil” nr 2/1986, s. 4, gdzie zamieszczono wykaz największych firm przemysłowych.

⁹ Por. *Statistische Beihefte ...*, op. cit., Reihe 3, nr 2/1986, ss. 2 i 8-9 oraz Reihe 4, s. 2. Pod względem udziału w eksporcie światowym RFN ma drugie miejsce w świecie po USA, przed Japonią i osiąga niewiele mniejsze od Japonii saldo dodatnie w wymianie towarowej z zagranicą.

Tak znaczny udział eksportu w PNB opierał się przede wszystkim na konsekwentnym rozwoju i stałej modernizacji tych gałęzi przemysłu, które stanowią międzynarodową specjalizację RFN i świadczą o nowoczesności jej gospodarki. W RFN przeznaczana się bowiem znaczną część akumulacji oraz nakładów na badania i rozwój w tych właśnie naukochlonych gałęziach przemysłu. Z 52 mld marek, które wydano na B+R w 1985 r., powyżej 80% pochłonęły przodujące gałęzie przemysłu, ale z drugiej strony trzy piąte środków na B+R pochodziło z wielkich przedsiębiorstw prywatnych, co z kolei sprzyjało wdrażaniu wyników badań naukowych.

Już w latach siedemdziesiątych RFN osiągnęła w wydatkach na badania i rozwój dynamikę wzrostu prawie równą dynamice japońskiej i znacznie wyższą od osiąganą w USA i pozostałych krajach EWG. Od początku lat osiemdziesiątych wielkość względna wydatków RFN na badania i rozwój wzrosła do blisko jednej trzeciej całkowitych wydatków dziewięciu *resp.* dziesięciu państw EWG; przeznaczając na to 2,8% produktu narodowego brutto, czyli prawie tyle co Francja i Wielka Brytania, ale znacznie więcej w wielkościach bezwzględnych, RFN utrzymywała swą przodującą pozycję wśród krajów EWG pod względem zgłaszania nowych patentów i zdobyła drugą po USA pozycję w świecie w nakładach na B+R przeliczonych na jednego mieszkańca. Równocześnie w handlu międzynarodowym patentami i licencjami RFN dokonywała dwukrotnie większych zakupów, niż uzyskiwała ze sprzedaży, ale było to głównie wynikiem zakupów dokonywanych przez działające w RFN filie towarzystw amerykańskich. Dzięki własnym nakładom i dokonywanym zakupom myśli technicznej RFN rozwijała postęp naukowo-techniczny i umacniała swoje miejsce w walce konkurencyjnej na rynku światowym, utrzymując trzecie miejsce pod względem eksportu wyrobów przemysłowych o wysokim nasyceniu nowoczesną technologią. W całkowitym eksporcie z RFN wyroby te stanowiły 5%, ale było to w latach osiemdziesiątych równe 20% całego eksportu światowego produktów o wysokim stopniu nasycenia nowoczesną technologią i pracą o najwyższych kwalifikacjach¹⁰.

Rozwijając eksport RFN wykorzystuje szerokie możliwości kredytowania wywozu dóbr inwestycyjnych, co miało szczególnie duże znaczenie dla zdobywania rynków od końca lat siedemdziesiątych, gdy na światowym rynku kredytowym zaznaczyło się zmniejszenie ogólnej podaży kredytu, a popyt na kredyt utrzymywał się na wysokim poziomie.

Rozbudowany i nowoczesny potencjał przemysłowy RFN był bardzo intensywnie wykorzystany dla zwiększenia wpływów RFN na rynku światowym, tak w formie ekspansji towarowej, jak też związanej z nią i po części warunkującą ją ekspansją kapitałową, w szczególności na rynki krajów EWG. Kieruje się na te rynki blisko połowę eksportu towarowego z RFN; w końcu 1984 r. przypadało na nie 32% z kwoty 125,4 mld marek kontrolowanych przez kapitał RFN inwestycji bezpo-

¹⁰ Por. *Government Financing of Research and Development in the Community Countries by the Committee on Scientific and Technical Research (CREST) of the EC*. Brussels 1984 oraz „Rynki Zagraniczne” nr 1-2/1985, s. 2 i nr 13/1986, s. 2.

średnich za granicą, stanowiących 7⁰/₀ globalnej kwoty inwestycji bezpośrednich w skali światowej. Kwotą 41,9 mld marek tych inwestycji w państwach EWG RFN górowała nad kwotą 26 mln marek inwestycji bezpośrednich, ulokowanych na terenie RFN przez pozostałe dziewięć krajów EWG.

Lokaty krajów Wspólnoty stanowiły 31⁰/₀ ogólnej kwoty 84,8 mld marek zagranicznych inwestycji bezpośrednich w RFN, rozmieszczonych dość równomiernie we wszystkich gałęziach gospodarki przez 9150 inwestorów zagranicznych. Dysponowali oni w 1984 r. sumami bilansowymi w kwocie 529 mld marek i obrotami handlowymi na kwotę 619 mld marek. Z lokat tych 33,6 mld marek przypadało na przedsiębiorstwa USA. Lokaty towarzystw amerykańskich w RFN były w sumie o 2 mld mniejsze od lokat przedsiębiorstw niemieckich w USA, na które przypadało 28⁰/₀ całości zachodnioniemieckich inwestycji bezpośrednich za granicą, choć obroty towarowe RFN z USA wynosiły w latach 1980 - 1984 tylko 8⁰/₀ całości obrotów RFN z zagranicą. Z kolei na wszystkie kraje słabo rozwinięte przypadało w końcu 1984 r. około 17⁰/₀ zachodnioniemieckich inwestycji bezpośrednich, zaś obroty towarowe z tymi krajami stanowiły w latach osiemdziesiątych około 15⁰/₀ obrotów towarowych RFN ze światem ¹¹.

Za granicą działało w końcu 1984 r. — przy przeważającym udziale kontrolnym w rękach 5 792 niemieckich inwestorów — przeszło 14,4 tys. przedsiębiorstw, które dysponowały sumami bilansowymi na kwotę 893 mld marek i dokonały w 1984 r. obrotów handlowych na kwotę 520 mld marek, co przewyższało wartość eksportu towarowego z RFN w 1984 r. o 32 mld marek. Filie zachodnioniemieckie za granicą zatrudniały w 1984 r. 1 683 tys. osób, co stanowiło o 218 tys. więcej niż liczba 1 465 tys. pracujących w firmach zagranicznych w gospodarce RFN ¹².

W rękach kapitału zachodnioniemieckiego za granicą znajduje się potencjał gospodarczy przewyższający wielkość i znaczenie zagranicznych inwestycji bezpośrednich w RFN. Wprawdzie lokaty RFN ustępują jeszcze lokatom nagromadzonym przez tradycyjnych eksporterów kapitału jak np. USA, Wielka Brytania i Francja, ale RFN zajmuje za to drugie miejsce w świecie po Japonii pod względem wzrostu tempa bieżącego wywozu kapitału w ostatnich latach ¹³. Podstawę tej przyspieszonej ekspansji kapitałowej Japonii i RFN stanowią rosnące nadwyżki w ich bilansach

¹¹ Por. *Statistische Beihefte ...*, op. cit., Reihe 3, nr 3/1985, ss. 10-11 oraz *Die Kapitalverflechtung der Unternehmen mit dem Ausland nach Ländern und Wirtschaftszweigen 1978 - 1984*. Beilage zu *Statistische Beihefte ...*, op. cit., Reihe 3, nr 2/1986, ss. 4-13 i 24.

¹² Por. tamże, s. 4 oraz *Statistische Beihefte ...*, op. cit., Reihe 4, nr 3/1985, s. 12.

¹³ Pozycja RFN wobec zagranicy jest znacznie korzystniejsza niż pozostałych państw EWG, zwłaszcza w dziedzinie inwestycji bezpośrednich, mimo że pod koniec 1983 r. amerykańskie inwestycje bezpośrednie w państwach EWG (poza RFN) wynosiły 63 mld dol., zaś inwestycje państw EWG (poza RFN) w USA 72 mld dol., natomiast w RFN firmy USA miały lokaty na kwotę 16 mld dol., a firmy RFN w USA tylko na kwotę 10,5 mld dol. Por. „Survey of Current Business” sierpień 1984, s. 28 i październik 1984, s. 38.

handlowych i płatniczych, wykorzystywane nie tylko na inwestycje bezpośrednie, ale i na lokaty portfelowe, kredyty eksportowe i finansowe oraz na pomoc rozwojową dla krajów najsłabiej rozwiniętych.

Z obserwacji długookresowych wynika, że już od 1951 r. RFN kontynuuje systematycznie ekspansję towarową i finansową za granicę, zarówno w okresach dobrej koniunktury, jak też w latach jej załamania. Kapitał zachodnioniemiecki dotarł do prawie wszystkich rynków narodowych świata, zaś jego inwestycje bezpośrednie występują w wyszczególnionych z nazwy 88 państwach i w kilkunastu innych na wszystkich kontynentach i we wszystkich ważnych gałęziach gospodarki. Przede wszystkim zaś kapitały zachodnioniemieckie ulokowane są w przemyśle chemicznym (18⁰/₀ lokat), budowy pojazdów drogowych (12⁰/₀ lokat), elektronicznym (11⁰/₀ lokat) oraz maszynowym (6⁰/₀ lokat), a także w instytucjach kredytowych i ubezpieczeniowych (12⁰/₀ lokat) i w innych istotnych dziedzinach¹⁴.

Podobnie jak to ma miejsce ogólnie w świecie, również w przypadku RFN korzyści bezpośrednie z ekspansji towarowej i kapitałowej za granicą osiągają przede wszystkim firmy wielkie, mające możliwości docierania do obcych rynków, wygrywania tam z konkurencją zagraniczną i dysponujące nadwyżkami akumulacji pieniężnej i rzeczowej na rozwój przedsiębiorczości za granicą. Nie jest przypadkiem, że w ekspansji na rynki zagraniczne prym wiodą znane koncerny i kartele z najsilniejszych i najnowocześniejszych gałęzi gospodarki RFN, przede wszystkim czynne w przemyśle chemicznym, elektronicznym oraz budowy maszyn i pojazdów. Na nie przypada znakomita część eksportu towarów i kapitału oraz płynących z tego zysków, co przyczynia się do umacniania z każdym rokiem dobrej pozycji RFN względem zagranicy w obrotach towarowych i płatniczych.

Ze względu na mocną pozycję ekonomiczną RFN była od początku istnienia Wspólnego Rynku silnie zaangażowana w tworzenie budżetu i wspólnych funduszy rozwojowych, służących rozbudowie i przebudowie struktury gospodarczej krajów członkowskich i stowarzyszonych. Jej wkład do budżetu administracyjnego i do wspólnych instytucji finansowych wynosił z reguły około jedną trzecią funduszy całkowitych, natomiast udział RFN w wykorzystaniu funduszy w formie dotacji, subwencji i kredytów był blisko dwa razy mniejszy od dokonanych przez RFN wpłat.

W latach 1958 - 1972, gdy do EWG należała tylko „szóstka” państw, udział RFN w kredytach udzielonych przez wspólnorynkowy Europejski Bank Inwestycyjny wynosił tylko 12,4⁰/₀ (podobnie w latach 1973 - 1985), podczas gdy wpłata RFN na fundusz zakładowy Banku wyniosła 30⁰/₀ całości. Głównym beneficjentem kredytów rozwojowych z Europejskiego Banku Inwestycyjnego były natomiast Włochy, które w latach 1958 - 1972 wykorzystywały prawie 50⁰/₀ kredytów i niewiele mniej w następnych latach, przy wpłacie 24⁰/₀ kapitału zakładowego. Podobnie było w latach 1973 - 1985, gdy do głównych beneficjentów kredytu, oprócz Włoch i państw stowarzyszonych, dołączyła Wielka Brytania i Ir-

¹⁴ Por. *Die Kapitalverflechtung ...*, op. cit., ss. 4-23. Stan lokat podano na koniec 1984 r.

landia, a następnie Grecja. RFN wspierała więc rozwój gospodarczy zaniedbanych regionów południa Włoch, północno-zachodniej Francji, Irlandii, Szkocji i Grecji, przyczyniając się do łagodzenia dysproporcji regionalnych, występujących w całym ugrupowaniu integracyjnym, a w wymienionych państwach w szczególności¹⁵.

Nieco korzystniej dla RFN ukształtowały się proporcje między finansowaniem a korzystaniem ze środków Funduszu Socjalnego EWG, którego zadaniem było zmniejszanie ujemnych skutków zmian strukturalnych w gospodarce państw EWG, następujących pod wpływem konkurencji przemysłowej, a wywołujących wzrost bezrobocia. Wpłata RFN do Funduszu Socjalnego wynosiła w latach 1958 - 1972 równo 32⁰/₀ ogólnej sumy środków, a jej udział w ich wykorzystaniu osiągnął około 20⁰/₀; główny strumień środków został skierowany na rozładowanie bezrobocia we Włoszech. Środki te przeznaczano na przeszkolenie i przemieszczanie robotników, którzy utracili pracę w wyniku reorganizacji i likwidacji przedsiębiorstw oraz koncentracji produkcji w ramach przyjętej we Wspólnym Rynku polityki konkurencji. Po rozszerzeniu Wspólnoty do „dziewiątki”, a następnie „dziesiątki” państw członkowskich znaczna część środków Funduszu Socjalnego skierowana została na pomoc dla bezrobotnych w Irlandii, która miała najwyższą w EWG stopę bezrobocia i najbardziej niekorzystną strukturę gospodarki, mierzona udziałem ludności rolniczej w ogólnym zatrudnieniu (w 1971 r. 26,3⁰/₀ ludności zawodowo czynnej, przy przeciętnej dla „dziewiątki” krajów EWG tylko 9,8⁰/₀)¹⁶.

W Funduszu Przystawienia Struktury i Gwarancji Rolnych (FEOGA) przyjęto nieco odmienne zasady tworzenia budżetu, bo główna część środków pochodzi z opłat wyrównawczych nakładanych na import rolno-spożywczy do krajów EWG, ale i w tym przypadku ostatecznym źródłem środków Funduszu Rolnego są wydatki żywnościowe konsumentów krajów importujących (w tym głównie RFN), a beneficjentami są rolnicy tych krajów EWG, które są głównymi eksporterami płodów rolnych — to jest przede wszystkim Francuzi i Holendrzy. Wielomiliardowe dopłaty wspierające wspólną politykę rolną idą bowiem na subwencje do cen eksportowanych towarów rolnych. Subwencje stanowią blisko 90⁰/₀ wydatków Funduszu Rolnego, podczas gdy na finansowanie zmian struktury rolnictwa przeznaczają się tylko 10 - 12⁰/₀. W tym przypadku RFN wspiera finansowo rozwój eksportu płodów rolnych z Francji, Holandii, Włoch i Danii, w małym stopniu korzystając ze środków Funduszu Rolnego na finansowanie zmian struktury swego rolnictwa¹⁷, które jest programowo przestawiane przez politykę rolną EWG na wspólnorynkowe warunki konkurencji. Są one niekorzystne dla rolników

¹⁵ *European Investment Bank, Annual Report 1972*, s. 66. Od 1 stycznia 1986 r. Europejski Bank Inwestycyjny dysponuje kapitałem w kwocie 29 mld ECU, a jego zdolność kredytowa wynosi 72 mld ECU. Por. „Rynki Zagraniczne” nr 73/1985, s. 2.

¹⁶ Por. „Revue du Marché Commun” grudzień 1973, s. 474 oraz grudzień 1985, s. 641.

¹⁷ Por. *CECA-CEE-CEEA, Sixième Rapport Général sur l'Activité des Communautés*, 1972. Bruxelles — Luxembourg 1973, ss. 403 - 404.

RFN, gdyż wymaga się od nich osiągnięcia znacznej obniżki kosztów produkcji¹⁸.

Podobnie niekorzystne dla siebie warunki przyjęła RFN w uruchomionym od 1975 r. Europejskim Funduszu Rozwoju Regionalnego, który zgodnie z nazwą służy finansowaniu rozwoju regionów zaniedbanych, zwłaszcza rolniczych, zajmujących około połowy obszaru EWG, raczej poza obszarem RFN, za to głównie we Włoszech, w Wielkiej Brytanii, we Francji, w Grecji i Irlandii; te państwa korzystają ze środków Funduszu Rozwoju Regionalnego w stopniu więcej niż proporcjonalnym do swego wkładu, podczas gdy RFN jest stroną w większym stopniu zasilającą budżet Funduszu, niż korzystającą z niego.

Gdy chodzi o finansowanie potrzeb rozwoju państw stowarzyszonych z EWG, do których należało początkowo 18 krajów afro-malgaskich oraz Grecja i Turcja, a obecnie należy 66 krajów ze strefy Afryki, Karaibów i Pacyfiku (AKP), to wkład RFN, podobnie jak Francji, został ustalony na 34% kapitału zakładowego Europejskiego Funduszu Rozwoju. Francja jednak miała w państwach stowarzyszonych z EWG bezpośrednie interesy, gdyż większość z wyzwolonych państw Afryki, które przyjęły status stowarzyszonych z EWG, była poprzednio koloniami francuskimi, w stosunku do których dawna metropolia chciała zachować wpływy polityczne i ekonomiczne. Działalnością pomocową Europejskiego Funduszu Rozwoju Francja zamierzała zastąpić dawny eksport kapitału i subwencje dla byłych terytoriów kolonialnych, które z trudnością radziły sobie w warunkach niepodległego bytu państwowego. RFN nie miała ani takich interesów, ani zobowiązań moralnych. Jej zainteresowanie ograniczało się głównie do uzyskania rynków zbytu w państwach stowarzyszonych z EWG, a pomoc rozwojowa miała temu służyć przez kreowanie w państwach stowarzyszonych efektywnego popytu na import.

Sumarycznie RFN poświęciła dużo środków na cele ogólne Wspólnoty, aby umożliwić jej powstanie i rozwój. Jej wkład w finansowanie Wspólnot Europejskich jest pozycją szybko rosnącą; gdy w latach 1971 - 1979 średnioroczne dopłaty netto ze strony RFN wynosiły po około 2,6 mld marek, to w latach 1980 - 1985 wzrosły już do 6,6 mld marek¹⁹. Jest to niemały koszt ponoszony przez RFN bezpośrednio z tytułu członkostwa w EWG. Trudno byłoby natomiast określić choćby szacunkowo, jakie konkretne korzyści odnosi RFN z przynależności do EWG. Dopłaty netto ze strony RFN stanowią raczej czysty koszt wejścia do wspólnoty państw zachodnioeuropejskich, co interesowało RFN ze względów politycznych i ekonomicznych, zaś głównym motywem było odzyskanie pozycji w gospodarce i polityce światowej. RFN czyni za to różne gesty dobrej woli i uczestniczy wkładem materialnym dla rozwoju Wspólnot Europejskich.

Do takich aktów zaliczyć należy także jej wkład finansowy do powo-

¹⁸ Prowadziło to z kolei do wzrostu produkcji rolnej, dzięki czemu RFN używała globalnie samowystarczalność żywnościową, importując w większych ilościach tylko produkty strefy tropikalnej i niektóre inne w celu urozmaicenia zaopatrzenia rynku.

¹⁹ Obliczone na podstawie *Statistische Beihefte ...*, op. cit., Reihe 3, nr 6/1980, s. 4b oraz nr 2/1986, ss. 24 - 25.

lanego w 1979 r. Europejskiego Funduszu Walutowego, stanowiącego ostoję europejskiego systemu walutowego i europejskiej jednostki walutowej państw EWG (*ECU*). RFN miała już w 1979 r. w Europejskim Funduszu Walutowym równowartość 26,8 mld marek aktywów w *ECU* ze swoich rezerw centralnych w złocie i w dolarach, co stanowiło równowartość przeszło 14 mld dol. USA, czyli 42% całej kwoty, którą dysponował wówczas Fundusz na cele pomocy kredytowej dla krajów członkowskich EWG na wyrównywanie deficytów w bilansie płatniczym. W drugim etapie rozwoju Funduszu od marca 1981 r. aktywa w *ECU* posiadane przez RFN w Europejskim Funduszu Walutowym stopniowo wzrastały i doszły w 1985 r. do blisko 40 mld marek²⁰. Stanowiły one główną podstawę kredytową Funduszu, który udzielał kredytów prawie wszystkim pozostałym państwom EWG, a w szczególności Francji, Włochom, Belgii i Grecji, mającym chroniczne trudności równoważenia bilansu płatniczego w ramach EWG.

RFN z reguły nie miała trudności płatniczych nie tylko wobec państw EWG, ale i wobec państw trzecich nawet w okresie gwałtownych i niekorzystnych dla niej wstrząsów na rynku światowym, wywołujących pogorszenie się *terms of trade* dla RFN. Gdy w ciągu 1979 i 1980 r. ceny ropy naftowej wzrosły o około 133% (z 12 dolarów za baryłkę do 28 dolarów), przewidywano dla RFN jako poważnego importera ropy deficyt bilansu handlowego za 1980 r. na około 30 mld marek; tymczasem RFN osiągnęła nadwyżkę w wysokości 9 mld marek w 1980 r., 27,7 mld marek w 1981 r., a jeszcze większe nadwyżki w latach następnych, aż do kwoty 73,3 mld marek w 1985 r.²¹

Ta odporność gospodarki RFN na niekorzystne zmiany otoczenia zagranicznego stanowi o jej stabilności i sile na zewnątrz, co daje pewne oparcie bardziej czułym na zaburzenia w gospodarce światowej partnerom z EWG, a zwłaszcza Francji, Włochom, Belgii i Grecji.

Mając silny i ustabilizowany kurs marki, RFN stanowiła też ostoję systemu walutowego EWG we wszystkich jego fazach rozwoju i kolejnych formach instytucjonalnych. RFN była najbardziej dojrzała do wprowadzenia w życie od schyłku 1958 r. wymiennalności walut zachodnioeuropejskich i ona pierwsza zniosła w połowie 1959 r. reglamentację dewizową i ograniczenia w obrocie zagranicznym marką, a następnie utrzymała wolną wymianę marki nawet w okresie największych wstrząsów światowego systemu walutowego w latach 1971-1973²² i chaosu cenowego po niespotykanych podwyżkach cen żywności i surowców energetycznych (w tym ropy naftowej) od 1973 r. Marka utrzymała swą silną pozycję w okresie, gdy kryzys zaufania przechodziły w latach siedemdziesiątych inne waluty państw EWG (oprócz guldena holenderskiego), a nawet dolar USA²³.

Stabilność i dynamizm pozycji gospodarczej RFN wpływały stabili-

²⁰ Por. *Statistische Beihefte ...*, op. cit., nr 2/1986, s. 76.

²¹ Por. tamże, s. 2.

²² Por. J. Rutkowski, *Światowy rynek kredytowy*. Warszawa 1964, ss. 68, 75 i 221-231.

²³ Por. I. Rutkowska i J. Rutkowski, *Problemy współczesnej gospodarki światowej*. Warszawa 1983, ss. 294-359.

zująco i mobilizująco na pozostałe państwa EWG, skłaniając je np. do obniżenia stopy inflacji, zmniejszenia deficytu budżetowego i podniesienia stopy wzrostu gospodarczego. Osiągane przez RFN długookresowo pomyślne wskaźniki rozwoju gospodarczego w formie zadowalającego wzrostu produkcji, niskiej stopy inflacji, wysokiego kursu marki, dodatniego bilansu płatniczego i sukcesów w eksporcie towarowym stanowią czynnik umacniający pozycję ekonomiczną i polityczną nie tylko RFN, ale i całego Wspólnego Rynku.

Szczególne znaczenie mają sukcesy osiągnięte przez RFN w handlu zagranicznym z państwami trzecimi (poza EWG), co przyczynia się do poprawienia sytuacji płatniczej EWG jako całości. Ugruntowana pozycja RFN w wywozie towarów o wysokim stopniu nasycenia nowoczesną technologią stwarza z kolei warunki do nadrabiania znacznej zaległości krajów EWG w postępie naukowo-technicznym wobec USA i Japonii. Ma to niebagatelne znaczenie dla miejsca państw EWG w konkurencji światowej na przyszłościowych, nowoczesnych rynkach, na których dominować będzie handel produktami elektronicznymi, chemicznymi i usługami w formie sprzedaży licencji, patentów oraz *know-how* i *know-why*, pozwalającymi przechodzić na produkcję nowoczesnych wyrobów, przy obniżaniu nakładów pracy żywej i uprzedmiotowionej na jednostkę produkcji, a zatem i na spadek kosztów i cen.

Nie tylko mająca centralną, przodującą pozycję RFN, ale wraz z nią główne państwa EWG podjęły już wyzwanie w zakresie postępu naukowo-technicznego i przechodzą do wspólnych poczynań badawczo-rozwojowych i do ujednoczenia polityki w tej dziedzinie. Jeśli początkowo kraje EWG współpracowały nad rozwojem energii atomowej (*Euratom*), przemysłu lotniczego (program *Concorde* i *Airbus*) i badań kosmicznych, to w latach siedemdziesiątych główny nacisk kładły na realizację wspólnych badań w dziedzinie energetyki, a efektem tego było m.in. obniżenie importu ropy naftowej do RFN ze 110,5 mln ton w 1973 r. do 65,3 mln ton w 1983 r. i utrzymanie na niezmiennym poziomie 40 mln ton importu produktów naftowych przy wzroście produkcji globalnej o 16%²⁴.

Obecnie uwzględnia się w programie wspólnych badań pierwszeństwo rozwoju elektroniki w lansowanym od 1985 r. przez Francję programie *Eureka*, do realizacji którego mają się włączyć wszystkie państwa EWG oraz Austria, Finlandia, Norwegia, Szwajcaria i Szwecja. Niezależnie od tego dąży się w EWG do rozwoju badań w zakresie dziedziny surowcowej i nowoczesnych gałęzi przemysłu przetwórczego, aby zmniejszyć dystans dzielący przemysł w krajach EWG od bardziej nowoczesnego przemysłu amerykańskiego i japońskiego. Chodzi zwłaszcza o zmniejszenie zależności przemysłu krajów EWG od działających na ich terenie filii amerykańskich i japońskich korporacji przemysłowych, charakteryzujących się z reguły wyższym od europejskiego poziomem technicznym i organizacyjnym oraz w zakresie planowania strategicznego i *marketingu*. Kraje EWG są z tego względu skłonne współpracować z przodującymi filiami towarzystw amerykańskich i japońskich w rozwiązywaniu waż-

²⁴ Por. „Wirtschaft und Statistik” nr 4/1984, s. 260 oraz „Revue du Marché Commun” nr 288/1985, ss. 319-325.

nych problemów postępu naukowo-technicznego²⁵ (np. francuska firma *MATRA* z koncernem *THOMSON* w dziedzinie układów scalonych).

Ze względu na dotychczasowe rozproszenie potencjału naukowo-badawczego w krajach EWG zdecydowano się na łączenie placówek badawczych i środków oraz na integrację systemu instytucjonalnego. Jako współnorynkowe organy odpowiedzialne za koordynację polityki badawczej powołano w 1974 r. Komisję Postępu Naukowo-Technicznego (*CREST*), Europejską Komisję ds. Badań i Rozwoju (*CERD*) oraz Komisję Współpracy Naukowo-Technicznej (*COST*).

W celu konkretnej koordynacji badań naukowo-technicznych powołano komitety wspólnych akcji (*CAC*), a od 1983 r. europejski strategiczny program naukowo-rozwojowy w dziedzinie techniki informatycznej (*ESPRIT*), wyposażony na pięć lat działalności w kwotę 1,5 mld *ECU*, z czego połowa pochodzi wprost z budżetu Wspólnot Europejskich²⁶. Jest to niewielka suma w porównaniu do budżetu EWG i do całkowitych nakładów krajowych państw EWG na badania i rozwój (*B+R*), wynoszących w 1983 r. około 52 mld *ECU*²⁷, kierowanych głównie do narodowych ośrodków badawczych w uniwersytetach i instytucjach rządowych prowadzących badania podstawowe, a w mniejszym stopniu do przedsiębiorstw, co obniża szanse wdrażania wyników badań. Przy tym występuje znaczne rozproszenie i dublowanie badań oraz trudności wdrożenia związane z interesem narodowym, jak też zbyt mała naukochłonność przedsiębiorstw, wynikająca z mniejszej koncentracji kapitału i produkcji w porównaniu z wielkimi korporacjami w USA i ich filiami w Europie Zachodniej.

Niedogodności te powinny skłaniać władze państwowe i wspólne organy EWG do zwiększenia akcji wspólnych badań i ich wdrażania w skali bardziej skoncentrowanej niż poczynania dwunastu państw EWG z osobna. Chodzi tu w szczególności o zmniejszenie dystansu dzielącego państwa EWG od USA i Japonii w dziedzinie unifikacji systemów informacji komputerowych oraz o rozwój nowych generacji komputerów, a także o scalenie sieci telekomunikacji o wielkiej pojemności. To ostatnie zadanie ma być wykonane w drodze realizacji programu *RACE* w latach 1987-1997, finansowanego ze środków budżetowych Wspólnoty i resortów telekomunikacji państw EWG²⁸.

Kraje EWG zmierzają także do podniesienia efektywności prac badawczych prowadzonych w ramach *B+R*, a w dalszej kolejności do po-

²⁵ Japońskie inwestycje prywatne w krajach EWG osiągnęły w marcu 1985 r. kwotę 7,7 mld dol., podczas gdy inwestycje prywatne krajów EWG w Japonii wynosiły tylko 0,65 mld dol. Por. „Revue du Marché Commun” nr 292/1985, s. 599.

²⁶ Pozornie znaczna kwota 1,5 mld *ECU* jest jednak skromna w porównaniu do kwot wydawanych na *B+R* przez największe firmy przemysłowe w USA, jak *IBM* czy *ATT*, bo te łożą po około 2,5 mld dol. rocznie.

²⁷ Ogólne nakłady na *B+R* w EWG niewiele przewyższają nakłady samej Japonii. Przy tym w Japonii i w USA badania naukowe są z reguły powiązane z wdrożeniem, co w EWG następuje rzadziej lub ze znacznym opóźnieniem. Por. „Revue du Marché Commun” nr 290/1985, ss. 467-469.

²⁸ Por. „Revue du Marché Commun” nr 288/1985, s. 308.

prawy efektywności całej działalności przemysłowej²⁹. Wymagać to będzie stworzenia i rozszerzenia wspólnoty technologicznej państw członkowskich EWG, które liczą na to, że osiągną wzrost konkurencyjności w świecie, a przez to możliwość zwiększenia produkcji i zmniejszenia bezrobocia, trapiącego wszystkie kraje EWG, nie wyłączając RFN³⁰. Jest to warunkiem poprawy stabilizacji ekonomicznej i społecznej krajów EWG, zgładzenia na wzór RFN ujemnych skutków wahań cyklicznych i wynikających ze zmian strukturalnych w zintegrowanej gospodarce.

Wspólne rozwiązywanie głównych problemów postępu naukowo-technicznego ma uchronić państwa EWG od uprawiania niezdrowej konkurencji wewnątrz ugrupowania integracyjnego i pozwolić na skupienie wysiłków dla skutecznego przeciwstawienia się konkurencji z zewnątrz, zwłaszcza ze strony USA i Japonii.

Z drugiej strony — w kręgach politycznych EWG widzi się celowość korzystania ze współpracy technologicznej z USA i z Japonią, aby nie pozostać w tyle za głównym nurtem nowego etapu rewolucji naukowo-technicznej. Z tych względów RFN jako pierwsza wraz z Wielką Brytanią przyjęła propozycję rządu USA z połowy 1985 r., aby uczestniczyć w programie obrony strategicznej *SDI*, który ma zapewnić stworzenie nowych jakościowo zasad współzawodnictwa militarnego między Stanami Zjednoczonymi i ich sojusznikami a krajami Paktu Warszawskiego, aby dać USA szanse osiągnięcia przewagi wojskowej nad krajami socjalistycznymi. Wciąganie przez USA do realizacji programu *SDI* Japonii i przodujących technologicznie krajów EWG świadczy pośrednio o poważnej roli, jaką uzyskały główne państwa EWG w dziedzinie nowoczesnych technologii cywilnych i militarnych, w szczególności w energetyce jądrowej, w fizyce wysokich mocy, w doświadczeniach z zakresu ochrony środowiska, realizowanych według wspólnego programu EWG od 1973 r., a ostatnio także w technice laserowej, stanowiącej specjalizację RFN, oraz w technice mikroprocesorowej, w której wyspecjalizowała się Francja.

Dzięki znacznej nowoczesności technologicznej przemysłu w większości krajów EWG Europa Zachodnia ma dość dobrą pozycję w światowym wyścigu technologicznym. Kraje EWG mają wysoko dodatnie saldo w handlu zagranicznym nowoczesną technologią obejmującą licencje, patenty i eksport towarów o wysokim stopniu naukochłonności prowadzonym z krajami słabo rozwiniętymi i socjalistycznymi, dzięki czemu w znacznym stopniu kompensują ujemne saldo obrotów w tej dziedzinie

²⁹ Chodzi zwłaszcza o umiędzynarodowienie w ramach EWG działalności handlowo-usługowej i scałenie rynków branżowych. W tym celu powołano w 1985 r. nową organizację wspólnorynkową pod nazwą Zjednoczenie Europejskie Interesu Gospodarczego (*le Groupement Européen d'Intérêt Economique*), mające na celu tworzenie branżowych wspólnot interesów w stosunku do obszaru całego Wspólnego Rynku. Zjednoczenie ma osobowość prawną, regulowaną prawem wspólnorynkowym nadanym mu przez Radę Ministrów EWG dnia 25 lipca 1985 r.

³⁰ Stopa bezrobocia w stosunku do ludności zawodowo czynnej wzrosła w krajach EWG z 2% w latach sześćdziesiątych i 4% w latach siedemdziesiątych do średnio 10% w latach osiemdziesiątych. Por. „Revue du Marché Commun” nr 292/1985, s. 604.

z USA i z Japonią. Sprzyja temu rozwój procesów integracyjnych, prowadzących do rozszerzania rynku oraz współpracy przemysłowej i naukowo-technicznej w skali całej Wspólnoty. Działają to przede wszystkim na korzyść partnerów silniejszych, a w szczególności RFN, mającej perspektywę zachowania głównej pozycji gospodarczej w całym ugrupowaniu integracyjnym EWG.

JÓZEF RUTKOWSKI

ZMIANY STRUKTURALNE WE WSPÓŁCZESNEJ GOSPODARCE ZACHODNIONIEMIECKIEJ

Przemiany strukturalne w rozwiniętych krajach kapitalistycznych mają charakter ciągłego procesu, przybierającego postać widocznego skoku jakościowego tylko w niektórych fazach rozwojowych.

Powszechnie przyznaje się, że lata siedemdziesiąte obecnego stulecia są tym szczególnym etapem w rozwoju gospodarczym świata kapitalistycznego, w którym wystąpiło nasilenie przeobrażeń strukturalnych. Rozwój gospodarki światowej wykazał istnienie w tym okresie powiązań między długookresowymi procesami strukturalnymi i koniunkturalną niestabilnością rozwoju gospodarczego.

RFN, podobnie jak szereg innych państw wysoko rozwiniętych znalazła się u progu lat osiemdziesiątych w fazie restrukturalizacji, wywołanej przemianami w światowej gospodarce kapitalistycznej, wyrażającymi się we wzroście cen czynników produkcji, przekształceniami w międzynarodowym podziale pracy oraz dyfuzją nowych technologii, a przyspieszanej i spowolnianej załamaniem koniunkturalnymi. Potwierdzają to przeprowadzone badania obydwu stron społecznego procesu reprodukcji w latach 1973 - 1982¹.

Okres stabilności struktury popytu globalnego kończy się wraz z recesją w 1974 r., w wyniku której dochodzi do zwiększenia konsumpcyjnego zastosowania produktu społecznego, skutkiem drastycznego spadku inwestycji oraz wzrostu udziału konsumpcji prywatnej i publicznej. W strukturze zastosowania produktu społecznego nakłady inwestycyjne stanowiły po konsumpcji prywatnej do 1974 r. drugi co do wielkości komponent popytu globalnego. Lata recesji to okres gwałtownego osłabienia inwestycyjnego. Ten tak dynamicznie rozwijający się w czasie poprzednich 20 lat element popytowy wzrostu gospodarczego wykazał nadszperowanie duży spadek i faktycznie swoim rozmiarem zdecydował o zasadniczych przeobrażeniach struktury popytu w okresie 1974 - 1983.

Oslabienie działalności inwestycyjnej, zauważalne już od 1972 r., osiągnęło swój najniższy punkt w 1974 r. i mimo krótkotrwałego ożywienia w latach 1976 i 1979 nie ma poważniejszych oznak wyraźnej po-

¹ W niniejszym opracowaniu przedstawione zostaną w sposób skrócony wyniki badań przeprowadzonych w pracy doktorskiej autorki pt. *Kierunki przemian strukturalnych w gospodarce RFN pod wpływem kryzysu lat 70-tych*, złożonej w AE w Krakowie w 1985 r.